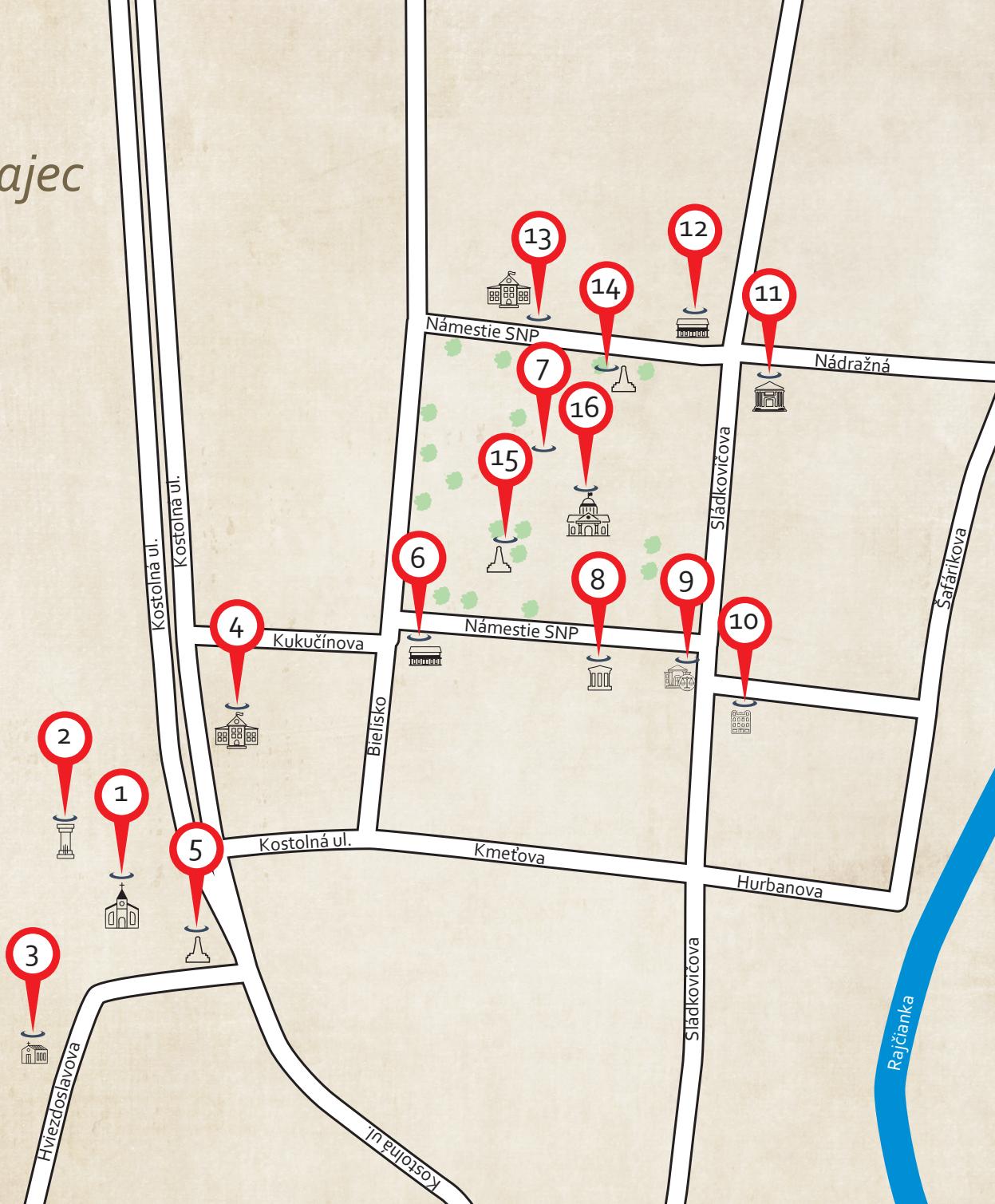

historická prehliadka mesta Rajec

sprievodca

Mesto Rajec

Mapa historickej prehliadky centra mesta

Legenda

1. Kostol sv. Ladislava
2. Stĺp sv. Jána Nepomuckého
3. Stará fara
4. Rímskokatolícka škola
5. Pamätník padlým v 1. sv. vojne
6. Hostinec Langa
7. Rajecké námestie
8. Meštiansky dom č. 15 – budova bývalého pivovaru, dnes mestské múzeum
9. Budova bývalého okresného súdu
10. Hotel Kl'ak
11. Meštiansky dom č. 3
12. Lamošov hostinec
13. Meštianska škola
14. Pamätník SNP
15. Trojičný stĺp
16. Renesančná radnica (ratúz)

RAJECKÁ DOLINA

Rajec - pôvod názvu

Samotný pôvod názvu mestečka nie je celkom jednoznačný a na jeho objasnenie sa ponúka hneď niekoľko teórií. Najstarší písomne doložený názov mestečka pochádza z roku 1193, kde ho príslušná listina uvádza v podobe *Raich*. V rovnakej podobe sa Rajec spomína i v listinách vydaných v neskoršom období 13. a 14. storočia. V listine z roku 1431 sa uvádza v podobe *civitas Raych* a v roku 1525 ako *oppidum Raych* a tiež *Ragec* (1524) a *Reyczra* (1536). V nasledujúcich obdobiach novoveku sa ustáilo dnešné pomenovanie Rajec alebo Rajecz (1773, 1808). Označenie Rajca pochádza od slova *raj* alebo *raja*, čo znamená **bahnitá rieka**. Tomuto by napovedala i prítomnosť vodného toku Rajčianky. Ďalší výklad názvu mestečka predpokladá, že prípona *raj* označuje vodný tok vo všeobecnosti a názov mestečka by tak mohli preložiť ako sídlo ležiace za riekou. Iná teória zas predpokladá, že názov mestečka je odvodený od slova *raj* čo znamená malý raj.

Kostol a Kostolná ulica začiatok 20. storočia

Krátky úvod do histórie Rajca

Mesto Rajec je najstarším sídlom Rajeckej doliny. Jeho počiatky siahajú do 12. storočia, keď na križovatke významných obchodných ciest vznikla osada. Niektorí historici kladú vznik Rajca ešte skôr, do obdobia panovania kráľa Ondreja I. (1046-1060), iní počas vlády Šalamúna (1067-1074). Rajec sa prvýkrát spomína v písomných prameňoch v roku 1193 v listine kráľa Bela III. (1172-1196) ako **terra Raich**. Archeologické nálezy však dokazujú, že oblasť bola osídlená už skôr, o čom svedčia pozostatky sídliska a pohrebiska z doby bronzovej (1300-400 pred n. l.) ľudu lužickej kultúry.

V čase prvej písomnej zmienky bol Rajec malou osadou patriacou okolitým feudálom. Prvým známym vlastníkom bola nitrianska kapitula, neskôr v 13. storočí patrila obec **Lietavskému panstvu**. V roku 1397 sa Rajec spomína prvýkrát ako mestečko (**oppidum Raycze**). Mestečká, na rozdiel od kráľovských miest (*civitas*), patrili k menej významným sídlam s obmedzenými mestskými právami. Napriek tomu sa Rajec postupne zaradil medzi **najvýznamnejšie sídla Trenčianskej stolice**, najmä vďaka výhodnej polohe na križovatke ciest do Ponitria, Turca, Horného a Stredného Považia.

Rajec preslávila rozvinutá remeselná výroba, najmä profesie spojené s výrobou odevov. K najstarším a najpočetnejším patrili **ševci, valcháři, garbiari, čižmári a súkenníci**. **Veľký rozmach zažil od 14. storočia a do 19. storočia svojím významom často zatienil aj mesto Žilina.** Ťažkú ranu mestu zasadil úpadok remesiel po zrušení feudalizmu v roku 1848.

Historická mapa z roku 1856

1. Kostol sv. Ladislava

Kostol sv. Ladislava v Rajci patrí medzi **najvýznamnejšie historické pamiatky mesta**. Nesie patrocínium po uhorskom kráľovi **Ladislavovi I.** (1077-1095), ktorý bol svätorečený v roku 1192. Kostol bol postavený v **gotickom slohu** v druhej štvrtine 14. storočia a prvýkrát sa spomína v roku 1368. Predpokladá sa, že bol postavený na mieste staršieho románskeho kostola z 12. storočia. Pôvodne išlo o **jednoloďovú stavbu**, z ktorej sa dnes zachovala len spodná časť. Významné prestavby prebiehali najmä v 17. storočí – v roku 1610 bol prestavaný na trojloďovú stavbu, v roku 1622 pribudol zadný vstup a v roku 1647 veža a južná predsieň. V 18. storočí prešiel barokovou prestavbou, ktorá mu dala dnešný charakter. Posledné väčšie úpravy prebehli začiatkom 20. storočia.

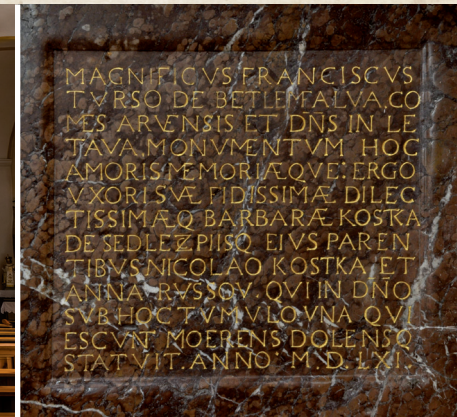
Dnešnú podobu získal po reštaurátorských prácach v posledných rokoch – interiér sa obnovoval **od roku 2009**, exteriér v rokoch 2017-2022. Výskum odhalil vzácne dekoračné prvky, ktoré boli zreštaurované a dnes ich môžu obdivovať veriaci aj návštevníci. Obnovila sa napríklad gotická maľovaná slávobrána, renesančné pasparty okolo okien, fragmenty ornamentálneho pásu či maľované slnečné hodiny s latinským nápisom: **Non numero horas nisi serenas** („Keby nebolo Slnko, hodiny by neukazovali čísla“). Interiér je

prevažne neobarokový z 2. polovice 19. storočia, najcennejším prvkom je **oltárny obraz sv. Ladislava** od **Jozefa Zanussiho** z konca 18. storočia. Kostol sa preslávil aj **prvým organom** od slávnej organárskej **rodiny Pažických** – Ondrej Pažický ho daroval kostolu v roku **1771**. Jeho hodnota bola 3000 zlatých, ale ako veriaci si nechal vyplatiť len 200.

Rodina Pažických

Rodina Pažických, pôvodom z Rajca, patrila medzi významných organárov. Z ich dielne pochádza vyše 180 organov rôznych veľkostí, aj keď mnohé sa nezachovali. Podľa prameňov boli samoukmi, no existujú indicie, že sa učili u františkánskeho organára Peregrina Wenera. Ich práce nájdeme aj v kostoloch vo **Višňovom, Čičmanoch, Strečne, Liptovskom Hrádku** a inde.

Súčasťou kostola sú aj tri krypty – **Kostkovská, Lengyelovská a Huljakovská** – využívané na pochovávanie významných rodov mesta a Lietavského panstva. Krypty boli prístupné až do začiatku 20. storočia, kedy ich uzavreli. Medzi pochovanými je aj **Barbora Kostková, manželka Františka Thurza**, a jej rodičia s nasledujúcim epitafom:

VZNEŠENÝ FRANTIŠEK THURZO Z BETLANOVIEC,
PÁN ORAVY A LIETAVY, SO ŽIALOM A V SMÚTKU,
DAL POSTAVIŤ V ROKU 1561 TENTO POMNÍK,
Z LÁSKY A NA PAMIATKU:
TEDA SVOJEJ VERNEJ A MILOVANEJ MANŽELKE
BARBORE KOSTKOVEJ ZO SEDLICZ A JEJ ZBOŽNÝM RODIČOM
MIKULÁŠOVI KOSTKOVI A ANNE RUSOVEJ,
KTORÍ V PÁNU, POD TÝMTO POMNÍKOM,
V HROBE SPOLU ODPOČÍVAJÚ.

František Thurzo

Najmocnejší feudál severozápadného Slovenska, otec palatína **Juraja IV. Thurzu**. Bol prefektom Uhorskej komory a kráľovským radcom. Po sobáži s Barborou Kostkovou získal v roku 1558 Lietavský hrad a stal sa jeho pánom. Okrem neho vlastnil aj Oravský hrad, kde striedavo žil. Lietavskí hradní páni chodievali na omše do Rajca a často využívali kúpele v Rajeckých Tepliciach.

Pri kostole sa nachádza pamätná tabuľa Andreja Škrábika (1882 – 1950) a námestie nesúce jeho meno.

Andrej Škrábik

Narodil sa v roku 1882 v Rajci a celý život zasvätil cirkevnej službe. Kňazom sa stal v roku 1904, neskôr pôsobil ako nitriansky kanonik a generálny vikár biskupstva. V roku 1939 bol menovaný za titulárneho biskupa scyrského a pomocného biskupa nitrianskeho, v roku 1941 za pomocného biskupa banskobystrického. Venoval sa aj náboženskej a historickej spisbe. Zomrel začiatkom roka 1950.

Okolo kostola stál do roku 1827 vysoký obranný múr. Kamene z neho boli v roku 1860 použité na stavbu ľanovej fabriky, ktorá neskôr vyhorela.

2. Stĺp sv. Jána Nepomuckého

V areáli kostola sa dnes nachádza stĺp so sochou sv. Jána Nepomuckého. Pôvodne stála na námestí pri mestskej radnici, odkiaľ ju v roku **1974** pri rekonštrukcii odstránili a o dva roky presunuli na súčasné miesto.

Sochu osadili začiatkom 19. storočia na rajeckom námestí pri vodnom toku, čo bolo tradičné miesto umiestnenia Nepomuckého sôch. Podobizeň obľúbeného svätca mala v tomto prípade chrániť mestečko pred záplavami.

Ide o hodnotné dielo pravdepodobne z dielne miestneho kamenárskeho majstra, ktorého meno nepoznáme. Svätca znázornil v tradičnej barokovej kompozícii: Ján Nepomucký je oblečený v kňazskej rochete s biretom, v pravej ruke drží krucifix, v ľavej palmovú ratolesť symbolizujúcu víťazstvo viery. Okolo hlavy má aureolu s piatimi hviezdami – tie odkazujú na legendu, podľa ktorej **vltavskí rybári našli jeho telo vďaka svetlu piatich hviezd nad riekou, prípadne symbolizujú päť Kristových rán**. Tento atribút je výnimočný, pretože inak sa hviezdy okolo hlavy spájajú len s Pannou Máriou.

3. Stará fara

Stará fara v Rajci predstavuje jeden z najvýznamnejších historických objektov mesta. Solitérna dvojpodlažná budova stojí v blízkosti Kostola sv. Ladislava. Fara existovala v Rajci podľa predpokladov už od počiatkov mesta. Rôzne hypotézy naznačujú jej existenciu už v 12. storočí. Môžeme predpokladať, že jej budova bola časom prestavovaná upravovaná. Súčasná budova fary bola postavená okolo roku **1657 v renesančnom slohu**. K objektu patrilo i rozsiahle hospodárske zázemie s viacerými budovami, ktoré sa však nezachovali. V 60. rokoch 20. storočia bola **zbúraná aj murovaná baroková brána z roku 1736** tvoriaca súčasť murovaného oplotenia. V roku 1749 fara prešla **barokovou prestavbou**. V 19. storočí boli na objekte realizované len menšie úpravy. **Fara slúžila pôvodnému účelu až do konca druhej svetovej vojny**, keď ju prebral štát. Nový majiteľ sa k historickému a niekdajšiemu sakrálnemu objektu choval značne necitlivo. V budove sídlila traktorová stanica a neskôr miestna škola. Po roku 1966 zostal spustnutý objekt zväčša prázdny, a postupne chátral. Tento stav trval do začiatku roku 2000, keď začali budovu obnovovať a následne využívať, ako pastoračné centrum a miesto na rôzne kultúrno-spoločenské podujatia. **Stará fara bola za národnú kultúrnu pamiatku vyhlásená v roku 1963**.

4. Rímskokatolícka škola

K cenným objektom v Rajci patrí aj historická budova rímskokatolíckej školy zo začiatku 20. storočia, situovaná je na západnom okraji pamiatkovej zóny. V čase vzniku patrila k najväčším budovám v meste, kontrastujúc s drobnou zástavbou. Bola postavená ako náhrada za pôvodné menšie školy. Koncom 19. storočia v Rajci pôsobili tri elementárne školy – katolícka, meštianska a židovská. Keďže išlo o malotriedky, časom nestačili rastúcej populácii. Katolícka škola bola na konci 19. storočia v zlom stave, preto ju v roku 1902 zbúrali a cirkev začala výstavbu novej. Už v októbri stála a začalo sa v nej provizórne vyučovať; úplne ju dokončili v roku 1903.

Nová škola mala dĺžku takmer 60 metrov. Na poschodí boli **dva učiteľské byty**, na prízemí **päť tried, zborovňa a kabinet**. Fasádu zdobili profilované rímsy, plastické rámovania okien a stredový atikový štít zakončený vežičkou s krížom. **Fasádu zdobili bohato profilované priebežné korunné a kordónové rímsy i plastické okenné rámovania**. Zaujímavý architektonický prvok čelnej fasády predstavovalo jej zvýraznenie **ozdobným stredovým atikovým štítom**, ktorý vo vrchole ukončovala malá **hranatá vežička s krížom**. Krátko po dostavbe na priechle fasády osadili pamätnú tabuľu s textom v úradnom maďarskom jazyku: „*Postavené na mieste starej školy za obetavej pomoci Imricha Bendeho, nitrianskeho biskupa, a rajeckých rímskokatolíckych veriacich za spolupôsobenia rajeckého farára Karola Baroša (z Beluše) a svetského predsedu cirkevnej stoličnej správy Ferdinanda Pokorného v roku 1902*“. Škola sa zachovala v pôvodnej podobe do roku 1970, kým ju nezasiahol požiar.

Po požiari prešla necitlivou prestavbou – prízemný trakt zbúrali a nahradili poschodovou novostavbou bez ozdobných prvkov. Úpravy znehodnotili architektonickú kvalitu a zmenili mierku budovy, hoci **bočné poschodové časti školy si v plnej miere zachovali svoj originálny výraz**. Napriek tomu je škola **významnou súčasťou pamiatkovej zóny Rajca**. Do roku 2019 tu sídlila Katolícka spojená škola – Základná škola sv. Jána Vianneyho.

Budova školy po požiari v januári 1970

5. Pamätník padlým v 1. sv. vojne

Pamätník padlým vojakom v 1. svetovej vojne je významný monument v meste venovaný spomienkam na obete tohto ničivého vojenského konfliktu. Slávnostne ho odhalili v roku 1932. Dnes ho nájdeme na **Námestí Andreja Škrábika** neďaleko rajeckého kotola. Rajecký pamätník predstavuje súsošie. Na kvádrovom podstavci, v ktorého hornej časti je osadený nápis **Obetiam vojny 1914 - 1918** sa nachádza **súsošie stojaceho anjela po lavici, ktorého kľačí trúchliaca matka**. Tabule s menami 52 padlých sú osadené po oboch stranách podstavca.

6. Hostinec Langa

I tento hostinec bol situovaný v centre mesta a stál na južnej strane námestia, ako posledný dom vľavo. Patril miestnemu obchodníkovi Šimonovi Langovi. Podobne ako ostatné súkromné reštauračné zariadenia i tento hostinec bol po roku 1948 znárodnený a po čase toto podnikanie zaniklo. V budove bývalého Langovho hostinca neskôr sídlili viaceré inštitúcie. Na poschodí sa nachádzala kedysi aj **rajecká poliklinika**. Po presťahovaní do nových priestorov sa sem v roku 1961 na niekoľko rokov presťahovala Ľudová škola umenia. Neskôr tu bola umiestnená **pošta** a po revolúcii sa tento dom dostal do súkromných rúk. Terajší majitelia budove postupne vracajú jej niekdajšiu podobu.

Východná strana

Južná strana

7. Rajecké námestie

Rajecké námestie má štvorcový tvar a je architektonickou dominantou mesta s meštianskou uzavretou krídlou zástavbou po oboch stranách a radnicou uprostred. Vzniklo prirodzeným urbanistickým vývojom a transformáciou mestskej zástavby už v 15. – 16. storočí. Prvé budovy boli jednoduché meštianske domy, z ktorých sa zachovali len kamenné pivnice (napr. v domoch č. 3, 7 a 8), pôvodne s trámovými, neskôr zaklenutými stropmi.

Väčšinu domov pôvodne postavili z dreva, no časom sa prestavovali a rozširovali podľa dobových trendov. Najstaršie zachované domy boli dvojtraktové s prejazdom alebo sieňovou dispozíciou.

Západná strana

Severná strana

8. Meštiansky dom č. 15 – budova bývalého pivovaru, dnes mestské múzeum

K historickým dominantám námestia patrí dom č. 15, **jeden z najhodnotnejších objektov rajeckej pamiatkovej zóny**. Tento meštiansky dom postavili v renesančnom slohu v 17. storočí prestavbou staršieho, pravdepodobne stredovekého domu. Najstaršou časťou je **kamenná pivnica zaklenutá valenou klenbou s lunetami**. Pôvodne prízemný dom bol v 2. polovici 18. storočia rozšírený a nadstavaný o jedno podlažie, čo súviselo s jeho novým hospodárskym využitím. Vtedy získal aj barokové úpravy.

Podľa prameňov dom slúžil ako **mestský pivovar** a neskôr **hostinec**. V nasledujúcich rokoch prešiel viacerými prestavbami prispôbenými potrebám pivovaru a hostinca, ktoré vlastnili či prenajímali aj židovskí podnikatelia. Začiatkom 20. storočia bol pivovar zatvorený a dom sa stal mestskou krčmou. Po druhej svetovej vojne objekt znárodnili a využívali ho **ako sklad, kancelárie a komunálne prevádzky**. Necitlivé zásahy v tomto období narušili jeho historický vzhľad, napríklad zamurovaním otvorených arkád na čelnej fasáde. Od roku **1976** tu sídlila Osvetová beseda a **mestská knižnica**.

Po roku 1989 vznikla iniciatíva zriadiť mestské múzeum, ktoré slávnostne otvorili 21. júna **1993** pri oslavách **800. výročia prvej písomnej zmienky o Rajci**. Dnes sa tu nachádzajú **dve stále expozície – národopisná** (venovaná histórii a remeselným tradíciám) a **prírodovedná** (dokumentujúca prírodné pomery Rajeckej kotliny prostredníctvom troch biotopov: prostredie vôd, lesné prostredie a prostredie predhorí a lúk). Na budove sú umiestnené dve pamätné tabule významných rajeckých rodákov. Prvá tabuľa je venovaná **Jánovi Frivaldskému**.

Druhá pamätná tabuľa verejnosti pripomína významného národovca a spoluzakladateľa Matice slovenskej, pedagóga a publicistu **Juraja Slotu Rajeckého**.

Ján Frivaldský

bol pôvodným povoláním stavebný inžinier, tejto profesii sa však takmer vôbec nevenoval a svoje vedomosti a naplno vložil do poznávania prírody. Stal sa z neho významný uhorský zoológ a entomológ. Venoval sa sústavnému a systematickému výskumu fauny, zberu materiálu a zveľaďovaniu muzeálnych zbierkových fondov. Uhorská akadémia vied ho za jeho výsledky v roku 1865 zvolila za člena – korešpondenta a roku 1873 za svojho riadneho člena. Okrem toho bol tiež členom ďalších významných vedeckých inštitúcií doma i v zahraničí.

Juraj Slota Rajecký

bol významným predstaviteľom národného hnutia v druhej polovici 19. storočia. Roku 1861 sa zúčastnil Memorandového zhromaždenia v Martine, v roku 1863 stál pri založení Matice slovenskej, kde bol členom výboru a konateľom. Bol spoluzakladateľom a prvým správcom Spolku sv. Vojtecha, mecenášom národných podujatí, organizátorom zbierky na Dom Matice slovenskej, autorom náboženských a vlasteneckých básní, článkov a kázní, rečníkom a redaktorom katolíckych a pedagogických periodík.

Rajecké pivo

K právam mestečka Rajec v minulosti patrilo i **varenie a výčap piva**. Právo na varenie piva bolo dokonca zakotvené už vo výsadnej listine, ktorú v roku **1609** Rajčania dostali od panovníka **Mateja II**. Prvý záznam o pivovarníkoch „piwowarczom“ pochádza z roku **1544**, je však pravdepodobné, že pivo sa tu varilo už predtým. V listine z roku 1542 zas nachádzame zmienku o tom, ako sa do Rajca dovážalo **tzv. marcové pivo** s vyšším obsahom alkoholu, ktorý ho mal chrániť proti skazeniu. „Znamená se wydání marczu, daly se trzni beccky merczoveho na ssynk, gedna beccka do Rajcza.“

V minulosti v Rajci nebol jeden, ale dokonca **dva pivovary**. Pivo tu varili obyvatelia mestečka pre vlastnú spotrebu a okrem nich tu mali svoj vlastný pivovar i **majitelia Lietavského panstva**, ktorí ho potom predávali svojim poddaným. Pri varení piva Rajčania používali výlučne miestne suroviny. **Chmelové polia** v tom čase boli v mestečku i okolitých obciach pomerne bežné. Sami si pestovali i ďalšiu dôležitú surovinu jačmeň pre výrobu sladú. Napríklad zmienka z rokov 1539 - 1543 uvádza, že sa previezlo „do Rajca na slady 35 lukien (1 lukno = 62 l)“.

Pivo sa v Rajci varilo až do 19. storočia, keď produkcia klesala a nakoniec zanikla. Posledným majiteľom pivovaru bol v roku 1893 **Jozef Guth**. Miestne pivo pili najmä remeselníci a obyvatelia mestečka – kedysi sa pilo častejšie než dnes, aj pre znečistenú vodu, a konzumovali ho aj deti. Kvalitu rajeckého piva ospevoval **Karol Akay** v básni **Chvála rajeckému pivu** z roku **1800**.

Báseň má 29 veršov venovaných rajeckému pivu, z ktorých prvých 8 nájdete na konci sprievodcu. Recept na rajecké pivo sa však nezachoval.

Budova niekdajšieho súdu

prikovať krkom do kovových obručí o **pranier**, kde musel pobudnúť nejakú dobu, počas ktorej bol vystavený verejnému poníženiu. Táto forma trestu sa nazývala po latinsky *scandalum publicum*, čo by sa dalo voľne preložiť ako **verejné zhanobenie**. Ťažšiu formu trestu predstavovala i neslávne známy **dereš** umiestnený v priestoroch mestskej radnice, ktorého použitie opisujú dobové záznamy nasledovne: „Vozík tento bol primeraný persone zločincovej na železom na nohy, na ruky a na driek opatrený, kde sa zločinec pripnul a svoj trest palicou alebo korbáčom tasaný bol.“

Väzenie sa nachádzalo taktiež v **budove radnice**. V suteréne stáli nad sebou dve pivnice slúžiace ako väznice nazývané tiež **árešt**. V **hornom „árešte“** čo bola miestnosť, nad ktorou býval richtár, **sa umiestňovali páchatelia, obyvatelia Rajca**. **Spodný, tzv. tvrdší alebo cigánsky árešt** pozostávajúci z menšej miestnosti bol určený pre previnilcov, ktorí sa dopustili **deliktov proti ctihodným občanom Rajca**. Väznica bola zničená počas revolúcie 1848–1849 ako symbol feudálnej justície.

V roku 1945 bol v Rajci zriadený **Ľudový súd** pod vedením **Dr. Karola Stráňaja**. Od 1948 do 1960 tu sídlil **Okresný ľudový súd**. Súdfungoval v budove č. 13 na námestí až do zániku po administratívnych zmenách.

9. Budova bývalého okresného súdu

K výsadám mestečka patrila aj súdna právomoc, ktorú vykonával richtár (fojt) so súdnou právomocou riešiť previnenia proti verejnému poriadku. Na súdnu právomoc richtára odkazuje i samotný pôvod tohto slova pochádzajúceho z nemeckého slova richter (sudca). **Súdnu moc rajecký richtár vykonával spoločne s členmi mestskej rady a mešťanmi.**

Keďže Rajec v minulosti patrila medzi mestečká, disponoval iba nižšou súdnou právomocou zahŕňajúcou **právo trestať prevažne menej závažné trestné činy**, na ktoré sa nevzťahoval hrdelný trest. Miestom súdnych procesov bola v minulosti rajecká radnica dodnes staršími obyvateľmi Rajca spomínaná ako *ratúz*, ktorej priestory boli na takúto činnosť patrične prispôbené. Okrem súdnictva do rúk miestnej samosprávy patrilo i praktické zabezpečenie verejného poriadku.

O bezpečnosť sa starali mestskí úradníci – hajtmani, drábi, hlásnici pod vedením kapitána. Najčastejšie trestné činy boli **krádeže, podvody, bitky, lúpeže i vraždy**. Tresty boli tvrdšie než dnes, aby odstrašili páchatelov. Mestečko **Rajec mohlo trestať iba menej závažné trestné činy, závažnejšie delikty patrili do rúk feudálnej justície**. Pre každé previnenie spadajúce do právomoci rajeckých úradníkov bol pripravený patričný okruh trestov. Za menšiu krádež mohol byť previnilec **vybubnovaný**. Pri tomto treste bol **vodený po uliciach za zvukov bubnu pričom mestský sluha verejne vyhlasoval jeho meno**. Za väčšiu krádež mohli previnilca vybubnovať, pričom zostrením trestu bolo, že na každej ulici bol i 2-4 krát **vyšľahaný korbáčom**. Za násilné činy mohli previnilca

10. Hotel Klak

Dominantu rajeckého námestia tvorí bývalý hotel Klak, postavený v **20. rokoch 20. storočia** v historizujúcom **eklektickom slohu s prvkami secesie**. Citlivo zapadol do historickej zástavby, kde predtým stáli staršie stredoveké budovy. Fasády zdobili plastické detaily inšpirované rôznymi štýlmi, ktoré mali umocniť prestíž hotelových služieb. Po otvorení hotel prešiel viacerými úpravami. Po roku 1948, keď hotelierstvu neprialo obdobie, zasiahli do objektu necitlivé úpravy, ktoré narušili jeho estetiku. Hotel bol jediným väčším ubytovacím zariadením v Rajci a stal sa dejiskom rôznych udalostí.

Počas druhej svetovej vojny tu sídlilo **protipartizánske nemecké komando**. Po oslobodení v roku **1945** sa v ňom nachádzal **Ludový súd**. Po znárodnení v roku 1948 bol hotel adaptovaný na iné účely: v rokoch 1949 – 1954 tu bola **knižnica**, horné poschodie slúžilo ako **kinosála**, na prízemí pôsobila **expozitúra Štátnej banky** a neskôr **pohostinstvo**. Nedostatočná údržba viedla k chátraniu, preto začiatkom **60. rokov prešiel hotel prestavbou**. Tá ho **síce modernizovala a vrátila funkciu hotela pod menom Klak**, **no zároveň odstránila historické prvky** a narušila pôvodný vzhľad. Napriek tomu **patril medzi najlepšie ubytovacie zariadenia v okolí**.

Po roku 1989 prešiel do súkromných rúk, no k pôvodnému účelu sa nevrátil. Po modernizácii interiéru a úpravách exteriéru ostal historický vzhľad stratený. Prízemie dnes slúži ako kaviareň a menšie prevádzky, na poschodí a v podkrovi vznikli byty.

11. Meštiansky dom č. 3

Medzi historicky najhodnotnejšie objekty rajeckého námestia patrí dom č. 3 na rohu východnej strany námestia. Predstavuje jeden z mála zachovaných prejazdových meštianskych domov, typických pre Rajec, so širokou bránou umožňujúcou prejazd konského povozu. Presné obdobie výstavby nepoznáme, no podľa architektonických prvkov a dispozície vznikol na prelome 16. a 17. storočia v renesančnom slohu, pravdepodobne prestavbou staršieho gotického objektu, z ktorého pochádza kamenná pivnica s valenou klenbou. Dom prešiel viacerými prestavbami.

V 18. storočí bol rozšírený o dvorové krídlo a nadstavené poschodie, pričom fasády získali barokový charakter. Na prízemí vznikli obchody prístupné z námestia, poschodie slúžilo na bývanie. Po požiari v polovici 19. storočia prebehla ďalšia prestavba – z prejazdu odstránili schodisko a fasády dostali klasicistický vzhľad. V 20. storočí prešli objektom viaceré úpravy, napríklad v medzivojnovom období pribudla k dvorovej časti drevená rustikálna pavlač. Dom obývali najmä zámožní rajeckí remeselníci, ktorí v prízemí prevádzkovali dielne. V medzivojnovom období ho vlastnila známa kožušnícka rodina Jančovičovcov.

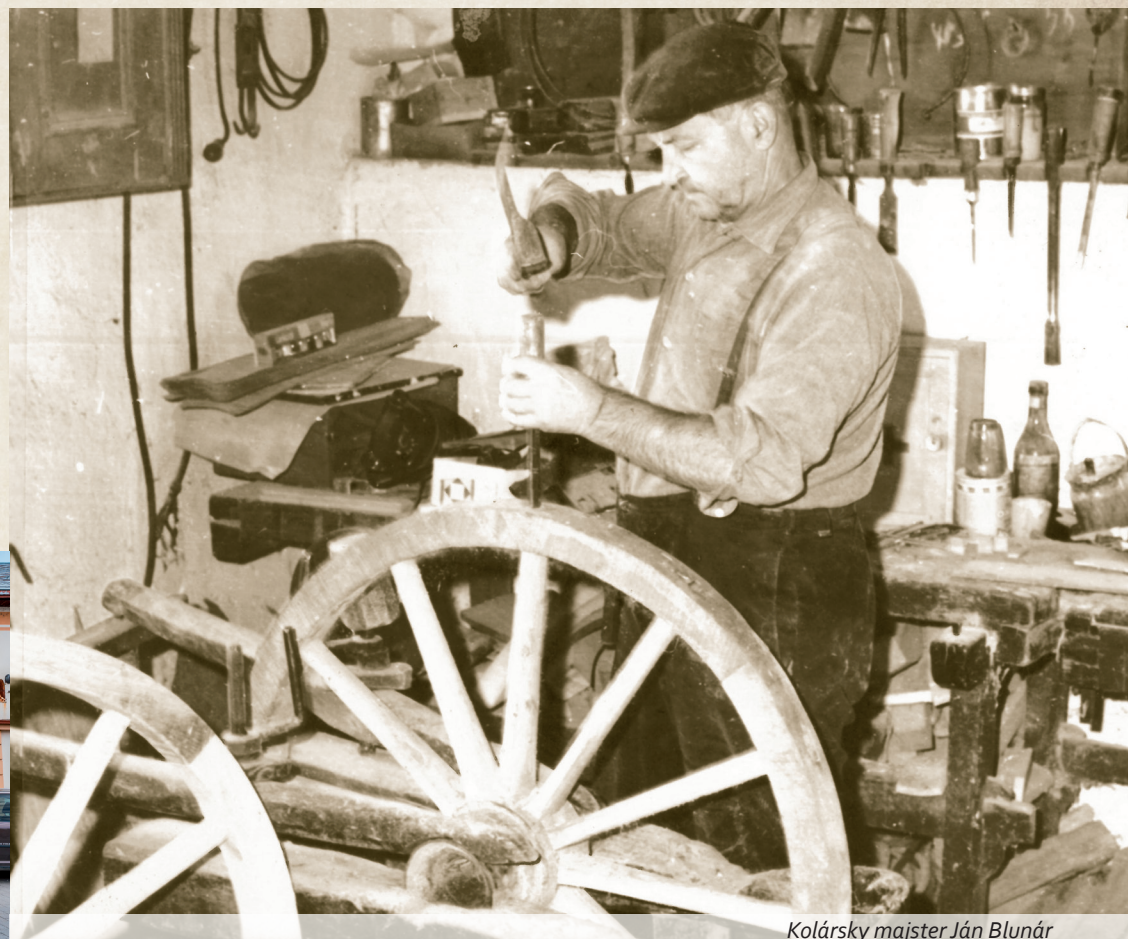
Posledné úpravy prebehli nedávno: v roku 2015 bola dvorová časť rozšírená o novú prístavbu s podbráním, následne sa vymenili niektoré okná a zateplila čelná a bočná fasáda.

Rajecké remeslá

Remeselná výroba sa v Rajci začala rozvíjať už od jeho vzniku. Mestečko ležiace na križovatke obchodných ciest medzi Trenčianskou, Turčianskou a Nitrianskou stolicou sa v stredoveku i novoveku stalo významným remeselníckym centrom. Pôsobili tu rôzne remeselné odvetvia združené do cechov, ktoré ako stavovské organizácie zastrešovali remeselníkov rovnakého zamerania. Najstarším bol ševcovský cech založený v roku 1478, keď získal cechové artikuly.

Začiatkom 18. storočia v Rajci pôsobilo 10 cechov: mäsiarsky, obuvnícky, krajčírsky, tkáčsky, kožušnícky, čižmársky, súkennický, stolársky, garbiarsky, a ďalšie. Okrem nich tu pracovali aj remeselníci bez cechovej organizácie – klobučníci, halienari, kováči, remenáři, sedláři, zámočníci, povrazníci, hrnčiari, gombičkari, mydlári, pekári, medovníkari, tesári, kotláři, murári, farbiari a iní. Pri počte asi 3000 obyvateľov v tom čase remeslá živili väčšinu obyvateľstva. Vďaka nim sa Rajec rozvinul natoľko, že svojho času počtom obyvateľov prevyšoval aj Žilinu.

Kolársky majster Ján Blunár

Rajeckí garbiari a ich rajčovina

Medzi rajeckými remeselníkmi zohrávala významnú úlohu profesia **garbiarov**, ktorí náročným procesom spracúvali zvieracie kože na materiál pre ďalšie remeslá. Garbiarsky cech vznikol v Rajci už pred rokom **1658** a patril k najväčším. Garbiarstvo bolo pre Rajec tak typické, že jeho obyvateľov dodnes prezývajú „**kožkári**“. Rajeckí garbiari boli známi najmä výrobou kvalitnej **červenej kože** – tzv. **rajčoviny**, ktorá sa preslávila v Uhorsku i za jeho hranicami. **Receptúra** jej výroby sa v miestnej komunite prísne **tajila** a **dedila ústne** z generácie na generáciu. Presný postup dnes nie je známy.

Farbu pravdepodobne získavali zo **sušenej lobody**, **listov jablone** a ďalších prísad. Tajomstvo farbenia bolo chránené prísnyimi cechovými pravidlami – **každý tovariš, ktorému ho prezradili, musel zložiť verejný sľub, že zostane do smrti obyvateľom Rajca**. Tajomstvo výroby sa márne snažili získať konkurenti i úradníci. Rajecká červená koža sa na trhoch označovala ako **kordován**, podľa **španielskej Córdoby**, kam ju Rajčania dovážali. Z kordovánu rajeckí čižmári šili známe „**kordovánky**“ – **červené čižmy so zelenými vložkami**, inšpirované **tureckým štýlom**, ktoré sa na Slovensko dostali po vpáde Turkov. Rajecké kože boli vysoko cenené doma i v zahraničí. O ich kvalite svedčí i správa, že zvedovia, ktorí sa snažili odhaliť tajomstvo výroby, priniesli späť jedinú informáciu: že **rajecké dievky nosia krajšie čižmy, než na uhorskom dvore**.

Rajecká súkenka

Hostinec 17.9.1936

Hostinec v 40. rokoch 20. storočia

12. Lamošov hostinec

Kolorit Rajca a jeho námestia v minulosti dotváral aj tzv. Lamošov hostinec. Hostince všeobecne patrili v každom meste k najznámejším a najvyhľadávanejším objektom. Vymieňali sa tu informácie, prebiehali diskusie či obchodné stretnutia. Keďže Rajec ležal na rušnej obchodnej ceste s intenzívnym pohybom osôb, hostince tu existovali už oddávna. V medzivojnovom období najznámejší z nich prevádzkoval **Rudolf Lamoš**, podľa ktorého dostal názov Lamošov hostinec. Okrem toho mal Lamoš v Rajci aj autobusovú dopravu.

Hostinec, ktorý stál na mieste dnešného mestského úradu, Lamoš prevzal od predchodcu – židovského podnikateľa **Blitza**. Budova na tomto významnom mieste v rohu námestia pri križovatke dvoch ciest stála už dávnejšie. Postavili ju v 19. storočí na mieste stredovekej zástavby a mala zaujímavý, pre hostinec netypický vzhľad – išlo o jednoposchodovú stavbu v klasicistickom štýle, pripomínajúcu skôr kaplnku, kostol alebo školu. **Lamoš ju prevádzkoval až do roku 1945, keď ju poškodil spojenecký nálet. Po ňom bola budova spolu s meštianskou školou asanovaná.** Dnes na tomto mieste stojí mestský úrad.

Rudolf Lamoš

pochádzal zo starého turčianskeho zemianskeho rodu z Lipovca. Narodil sa vo Varíne a v roku 1928 prišiel do Rajca, kde sa neskôr aj oženil. Krátko po príchode **založil prvú autobusovú linku na trase Rajec – Čičmany** a zároveň tu viedol vychýrený hostinec s obľúbenou kuchyňou, ktorú spravovala jeho manželka. V podnikaní sa mu zjavne darilo – bol prvým obyvateľom Rajca, ktorý vlastnil **osobný automobil**.

Rudolf Lamoš
s prvým autobusom

Meštiacká škola

13. Meštianska škola

Okrem rímskokatolíckej školy fungovala v minulosti v Rajci aj meštianska škola, ktorej budova stála na severnej strane námestia, kde dnes sídli mestský úrad. Do roku 1918 sa vyučovalo po maďarsky a škola sa ľudovo nazývala „*polgárka*“ (skrátene z *polgári iskola* – občianska škola). Po vzniku Československa bola premenovaná na Slovenskú meštiansku školu, pričom všetci učitelia ostali, keďže ovládali slovenčinu. Škola sa stala nielen vzdelávacím, ale aj kultúrnym centrom, kde sa organizovali rôzne podujatia. Prvý spevokol v Rajci založil riaditeľ školy Anton Hollý, syn učiteľa Jána Hollého, ktorý bol za monarchie predčasne penzionovaný pre panslavizmus. V roku 1929 bola škola elektrifikovaná. Po potlačení povstania jej priestory na čas obsadila nemecká armáda.

Osudným dňom sa stal 8. apríl 1945, keď bolo mesto bombardované spojeneckými lietadlami. Hoci cieľom bola textilná továreň, bomby zasiahli najmä námestie. Približne 5 bômb dopadlo do priestoru medzi meštianskou školou a radnicou. Jedna dopadla priamo na školu a takmer ju zničila. Keďže bola nedeľa, v budove sa našťastie nik nenachádzal. Po vojne musela byť škola zbúraná a žiaci sa učili v provizórnych priestoroch (napr. v dome Mikuláša Uhlárika, na starej fare, v bývalej Orlovni). V roku 1946 začala výstavba novej budovy, mimo námestia. Výučba v novej budove sa začala v školskom roku 1949/50.

Od 1. septembra 1956 vznikla z bývalej meštianskej školy jedenásťročná stredná škola, neskôr stredná všeobecnovzdelávacia škola a v školskom roku 1970/71 gymnázium.

Dnes stojí na mieste pôvodnej meštianskej školy mestský úrad.

14. Pamätník SNP

K moderným dominantám rajeckého námestia nepochybne patrí **Pamätník Slovenského národného povstania** situovaný v jeho severovýchodnej časti pripomínajúci jednu z najvýznamnejších udalostí slovenských dejín, po ktorej je **pomenované i samotné námestie**. Výstavbu pamätníka schválili miestne úrady v roku 1972 v rámci pripravovanej obnovy námestia. Vedenie mesta chcelo takýmto spôsobom podčiarknuť dôležitosť mesta v časoch Slovenského národného povstania a vyzdvihnúť jeho úlohu v boji proti fašizmu.

Pamätník vyhotovil miestny rodák a akademický sochár **Rudolf Pribiš** (1913 – 1984) a významný slovenský architekt Eugen Kramár (1914 – 1996). Realizovaný bol v podobe reliéfu ženskej postavy držiacej nad hlavou lipovú ratolesť usadenej na betónovom stĺpe. Jeho slávnostné odhalenie prebehlo 29. apríla 1976 pri príležitosti 31. výročia oslobodenia mesta.

Rudolf Pribiš

bol rajecký rodák, sochár, pedagóg a významný predstaviteľ slovenského umenia 20. storočia.

Narodil sa do rodiny pemikárskeho majstra. Študoval na gymnáziu v Trenčíne. Už počas stredoškolských rokov sa zaujímal o kreslenie, ale cestu za výtvarným vzdelaním nastúpil až po niekoľkoročnom štúdiu medicíny. Od roku 1935 študoval na Akadémii výtvarných umení v Prahe.

Na scénu kultúrnych dejín vstúpil začiatkom 40-tych rokov. Krásu a čistotu poznania mu vštepovala Rajecká dolina. Tu sa v ňom zrodilo odhodlanie vdýchnuť život do hlíny, kameňa či bronzu. Od roku 1940 sa natrvalo usadil v Bratislave. Vytvoril celý rad významných diel. Získal cenu Obchodnej a priemyselnej komory za sochu Matka. V roku 1955 mu bol odhalený Pomník oslobodenia v Žiline. Na Slávine vytvoril reliéfnu bronzovú dvere. V roku 1971 mu bol udelený titul národný umelec. Osobitnou kapitolou je bohatá Pribišova medailérska tvorba. Bol pedagógom a rektorom na VŠVU v Bratislave.

15. Trojičný stĺp

K dominantám rajeckého námestia patrí aj **kamenný trojičný stĺp**, postavený na znak úcty k **Najsvätejšej Trojici**. Na rozdiel od väčšiny miest, kde vznikali v 17. a 18. storočí, v Rajci ho postavili až v roku **1818** z pieskovca v **neskorobarokovom a ranoklasicistickom slohu**. Vznikol z iniciatívy richtára **Jozefa Šimka** a zo zbierok miestnych obyvateľov.

Stĺp tvorí vysoký štvorcový pilier s vrcholovým súsoším Trojice: **Kristus s krížom, Boh Otec so žezlom a Duch Svätý ako holubica**. Medzi nimi je zemeguľa a pod ňou **tri hlavičky anjelikov** (putti). Spodnú časť dopĺňa plastika sv. Floriána, patróna hasičov, ktorý symbolizuje ochranu mesta pred požiarmi a pohromami. Stĺp mal oslavovať Božiu veľkosť a katolícku vieru.

Dnes je trojičný stĺp prevažne bez farieb, výnimkou sú pozlátené detaily – kríž, žezlo, zemeguľa, svätožiara. Pôvodne pravdepodobne niesol polychrómovú maľbu. Od roku **2005** je **národnou kultúrnou pamiatkou**.

16. Renesančná radnica (ratúz)

Budova bývalej rajeckej radnice, dnes **obradná sieň** a reprezentačné miesto, **dominuje štvorcovému námestiu**. Postavili ju **v prvej polovici 17. storočia** v **renesančnom slohu** ako meštiansky dom, ktorý slúžil ako **sídlo mestských úradov - richtára (fojta) a mestskej rady pozostávajúcej zo 6 – 12 členov** nazývaných radcovia, konzuli, senátori alebo starší mesta. Okrem rady tu sídlil aj **mestský notár**, ktorý spravoval písomnosti a zapisoval do mestských kníh. V radnici sa konali zasadania a **prijímali sa nariadenia** ovplyvňujúce chod mestečka. Richtár mal na starosti veľkú a strednú pečať mesta, ktorou potvrdzoval listiny. Najstaršie rajecké pečatidlo pochádza z 15. storočia a zobrazuje uhorského kráľa sv. Ladislava, patróna mesta.

V budove sa nachádzala aj **mestská väznica**. Budovu postavili ako solitér stojaci takmer v strede námestia. Pôvodne išlo o neskororenesančnú stavbu s obdĺžnikovým pôdorysom, arkádami a dvoma podlažiami a vysokou šindľovou strechou. **Na prízemí sa nachádzali priestory lemované arkádami a centrálnym schodiskom** využívané i k **trhovým účelom**.

V roku 1609 Matej II. oslobodil obyvateľov Rajca od platenia mýta v celom Uhorsku. Otec Márie Terézie cisár Karol VI. v listine vydanéj v roku 1719 potvrdil právo trhov udelené predchádzajúcimi kráľmi, k čomu navyše povolil ďalšie trhy na deň sťaťia sv. Jána Krstiteľa, a tiež týždenné a dobytčie trhy každú sobotu od Vianoc do Veľkej noci. Právoplatnosť oboch listín potvrdila v roku 1749 Mária Terézia. Pravdepodobne statické poruchy si v rokoch 1830 – 1850 vyžiadali zásadnú prestavbu, pri ktorej boli arkády zamurované a v ich priestoroch vznikol sklad. Po úpravách dostala barokovo-klasicistický vzhľad, ktorý si zachovala až do konca 20. storočia, keď prešla obnovou a získala renesančný vzhľad.

Dnes je radnica významnou dominantou námestia. Na fasáde sa nachádzajú **malované repliky slnečných hodín bez kovového gnómu a pamätná tabuľa** venovaná čestným občanom mesta. Táto tabuľa obsahuje menoslov osobností, ktoré prispeli k rozvoju Rajca. Radnica je od roku 1963 národnou kultúrnou pamiatkou.

Listina Márie Terézie z roku 1749

Chvála rajeckému pivu

Do Rajca, do Rajca sňhaji,
tam dobré pivo mávaji.
Keď ho na večer navari,
ráno je už pivo starý,
tak dobrej a silnej moci,
že se každému zatoči.

Kto tomu nechce veriti,
môže to i sám skúsiť.
Nech ho vypije za patak,
potom povi, že je to tak.
Keď mu do hlavy uderi,
sotva trafi von zo dveri.

Tá jest Rajčanov najlepši
pochvala piva najväťši,
že takú diskreciu majú,
za patak ho fertal dajú,
aby moc jeho a sila
všetkým v svete známa bola.

Ako sa už rozšířila
tá moc rajeckého piva,
že ho miesto
medeciny tak jako lekárstvo,
iní chori, zacpani vždy berú
a hned z neho rídsko serú.

Kto má koliku a zhrani,
alebo v boku svém klani,
nech sa ho napije z chuti,
hned sa kolika vykrúti
von z jeho diery ako had
a nebude ho více žrat'.

Kto tpi na kamen' — bolest',
tá je o tom pive povest',
aby plný fertal chytil,
na jeden dúšok ho vypil.
Hned bude kamen' rozotien
a vynde všetok neho vem.

Koho ale zuby boli,
nech si to pivo osoli
a potom ho mädom sladi,
hned sa mu tent zub ochladi.
A keď ho vypije za zlatý,
bude prez bolesti spati.

"Koho často bolá oči,
ten nech do Rajca zaskoči.
Okor piva nech vypije,
hned mu oči tak vymyje
a prez bolesti napravi,
že mu budú potom zdravý."

(autor Karol Akay, r. 1800)

Rajecká dolina

Vydala: Rajecká dolina v spolupráci s Mestom Rajec
Koordinátor: Peter Slyško, predseda; Petra Dubeňová, riaditeľka
Text: Martin Turóci, Zuzana Ščasná
Foto: Vlado Tomaška, archív Mesta Rajec, Richard Köhler, Vladimír Rihák
Grafické spracovanie: Jaroslav Duben
Vydané: 2025

www.rajeckadolina.sk

ISBN: 988-80-570-6779-5

9 788057 106779 5

RAJECKÁ DOLINA

 **MINISTERSTVO
CESTOVNÉHO RUCHU
A ŠPORTU
SLOVENSKEJ REPUBLIKY**

RAJECKÁ DOLINA
Historická publikácia mesta Rajec

Realizované s finančnou podporou Ministerstva cestovného ruchu a športu SR